

IV107 Bioinformatika I

Přednáška 1

Katedra informačních technologií
Masarykova Univerzita Brno

Podzim 2023

Outline

Úvod do bioinformatiky

Organizační záležitosti

Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

Objekty: geny, molekuly, buňky

Bioinformatická data

Práce bioinformatika

Historie bioinformatiky

Zkoumání lidského genomu

Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

Transkripce a translace

Struktura proteinů

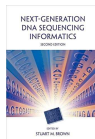
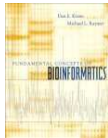
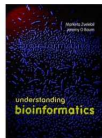
Kontaktní údaje

- ▶ Dr. Matej Lexa, C506 (lexa@fi.muni.cz)
- ▶ Přednáška Út 16:00-17:50 (někdy 18:40) (B410)
- ▶ Konzultace St 14:30-15:30
- ▶ <https://www.muni.cz/lide/31298-matej-lexa/vyuka>

Studijní literatura

1. Zvelebil and Baum (2007).
Understanding bioinformatics, Garland Science, Oxford, 772 s. (ISBN: 0-8153-4024-9)
2. Krane and Raymer (2005).
Fundamental concepts in bioinformatics, Benjamin Cummings, London, 320 s. (ISBN 0-8053-4633-3)
3. Nosek et al. (2013).
Genomika, CreateSpace Independent Publishing Platform, Bratislava, 276 s. (ISBN: 978-1493731336)
4. Stuart M. Brown (2015).
Next-Generation DNA Sequencing Informatics, 2nd edition, CSHL Press, 402 s. (ISBN: 978-1621821236)

Vědecké časopisy

- ▶ Bioinformatics
- ▶ BMC Bioinformatics
- ▶ J. of Bioinformatics and Computational Biology
- ▶ Briefings in Bioinformatics
- ▶ Evolutionary Bioinformatics
- ▶ GigaScience
- ▶ InSilico Biology
- ▶ Více na
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_bioinformatics_journals

Bioinformatika na FI

- ▶ Bakalářská úroveň jako zaměření a magisterská jako specializace
- ▶ Předpokládá se vypracování bioinformatické závěrečné práce
- ▶ <https://www.muni.cz/lide/31298-matej-lexa/vyuka>
- ▶ <https://bioinf.pages.fi.muni.cz/>
- ▶ <https://is.muni.cz/auth/kruh/biotika> Bioinformatika@FI Muni
- ▶ Další vyučující: doc.Vít Nováček, PhD - doc.RNDr.David Šafránek, PhD - doc.RNDr.Barbora Kozlíková, PhD

Navazující předměty FI

- ▶ IV108 - Bioinformatika II (St 12:00 B116)
- ▶ IV105/IV106 - Seminář z bioinformatiky Bc/Mgr (St 16:00 A319+MS Teams)
- ▶ IV110/IV114 - Projekt z bioinformatiky a systémové biologie (Po 10:00 B410)
- ▶ PB051 - Výpočetní metody v bioinformatice a systémové biologii (jaro)
- ▶ PV269 - Pokročilé metody bioinformatiky (jaro)

Příbuzné předměty FI

- ▶ IV109 - Modelování a simulace
- ▶ IV117/8 - Systémová biologie
- ▶ PB172 - Seminář ze systémové biologie
- ▶ PA183 - Projekt ze systémové biologie
- ▶ PV287 - Artificial Intelligence and Machine Learning in Healthcare
- ▶ PV251 - Visualization
- ▶ PA055 - Vizualizace komplexních dat

Harmonogram kurzu

- ▶ Rychlý úvod do molekulární biologie (do poloviny října)
- ▶ Semestrální test (konec října)
- ▶ Základní oblasti bioinformatiky, datová a algoritmická řešení v nich

Klasifikace

- ▶ Hodnotí se
 - ▶ Semestrální test 20 bodů
 - ▶ Zkouška 80 bodů
- ▶ Klasifikační stupnice
 - ▶ A 90 - 100
 - ▶ B 80 - 89
 - ▶ C 70 - 79
 - ▶ D 60 - 69
 - ▶ E 50 - 59
 - ▶ F méně než 50

Outline

Úvod do bioinformatiky

Organizační záležitosti

Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

Objekty: geny, molekuly, buňky

Bioinformatická data

Práce bioinformatika

Historie bioinformatiky

Zkoumání lidského genomu

Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

Transkripce a translace

Struktura proteinů

Definice bioinformatiky

Bioinformatika

Studuje metody shromáždění, spřístupňování a analýzy rozsáhlých souborů biologických dat, zejména molekulárně – biologických.

Další disciplíny

- ▶ Výpočetní nebo matematická a systémová biologie
matematické přístupy k reprezentaci a zkoumání biologických procesů, často simulace
- ▶ Lékařská informatika
práce s medicínskými daty, převážně záznamy pacientů
- ▶ Genomika
Experimentální zjišťování sekvencí DNA celých genomů
- ▶ Proteomika
Experimentální zjišťování složení a funkce souborů proteinů

Předmětem zájmu nebo používanými metodami se bioinformatika prolíná s

1. molekulární biologií
2. genomikou a proteomikou
3. genetikou
4. výpočetní biologií
5. matematickou či teoretickou biologií
6. systémovou biologií
7. biomedicínskou informatikou
8. biomedicínským inženýrstvím
9. výpočetní chemií
10. informatikou
11. výpočetní lingvistikou

Částečně převzato z <http://cz.wikipedia.org/wiki/Bioinformatics> 26.2.2018

Typické okruhy problémů

- ▶ Analýza sekvencí
- ▶ Sekvenování a anotace genomů
- ▶ Evoluční bioinformatika
- ▶ Studium biodiverzity / metagenomika
- ▶ Analýza exprese genů
- ▶ Analýza genové regulace
- ▶ Analýza proteomu
- ▶ Odhad struktury proteinů
- ▶ Srovnávací genomika
- ▶ Modelování biologických systémů
- ▶ Analýza obrazu
- ▶ Studium strukturních interakcí proteinů

Částečně převzato z <http://en.wikipedia.org/wiki/Bioinformatics> 26.2.2018

Outline

Úvod do bioinformatiky

Organizační záležitosti

Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

Objekty: geny, molekuly, buňky

Bioinformatická data

Práce bioinformatika

Historie bioinformatiky

Zkoumání lidského genomu

Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

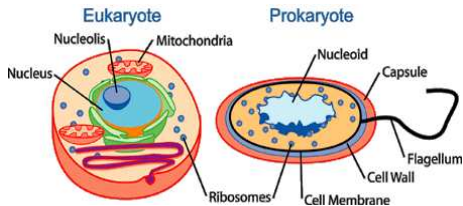
Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

Transkripce a translace

Struktura proteinů

Buňka – základní forma organizace živé hmoty

- ▶ Molekuly (DNA, proteiny, sacharidy, lipidy)
Geny (abstraktní pojem)
- ▶ Proteinové komplexy/membrány
- ▶ Organely a jiné substruktury
- ▶ Buňka
- ▶ Tkáň/pletivo
- ▶ Organismus

Složitost biologických systémů na molekulární úrovni

Člověk: cca 10^{14} buněk.

Genom buňky: 3×10^9 párů nukleotidů DNA (A:T a C:G).

Nukleotidy: vytváří sřetěženými kombinacemi cca 20000 genů
(a statisíce jiných funkčních míst)

Geny: kódují (a aktivitou vytváří) statisíce molekul
(proteinů a RNA)

Aminokyseliny: vytváří sřetěženými kombinacemi statisíce
proteinů

Buňka: aktivuje v daném momentu určitou podmnožinu
této sady

Výsledek: obrovské množství možných stavů buněk (2^{20000}
je velmi podceňující odhad)

Geny: evolucí vybrané sady z cca 4^{1000} možných
sekvencí DNA (1000 nukl./gen)

Outline

Úvod do bioinformatiky

Organizační záležitosti

Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

Objekty: geny, molekuly, buňky

Bioinformatická data

Práce bioinformatika

Historie bioinformatiky

Zkoumání lidského genomu

Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

Transkripce a translace

Struktura proteinů

Bioinformatická data

- ▶ Sekvence DNA a RNA
- ▶ Sekvence proteinů
- ▶ Struktura proteinů
- ▶ Fenotypy (mutantů), klinická data
- ▶ Údaje o aktivitě genů microarray, RNA-Seq
- ▶ Údaje o stavu chromatinu (metylace, 3D) (ChIP-seq, Hi-C)
- ▶ Údaje o expresi proteinů imunodetekce, 2-D gely, hmotn.spektrometrie (MS)
- ▶ Mapy interakcí mezi proteiny a DNA - Chip-Seq
- ▶ Mapy interakcí mezi proteiny navzájem - "yeast two-hybrid"
- ▶ Literatura

Sekvenční data

AUGACAGUUGACGAGUGCA
ATAGCAGTGCGCATGCAGT
MASAQSFYLLMDDHLAVFM

Sekvenční data

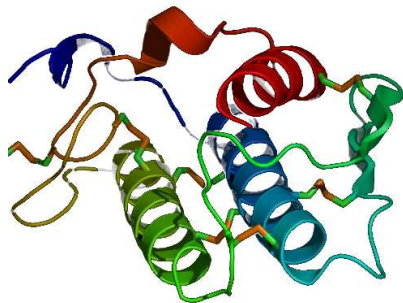
DNA ATAGCAGTGCGCATGCAGT

RNA AUGACAGUUGACGAGUGCA

Protein MASAQSFYLLMDDHLAVFM

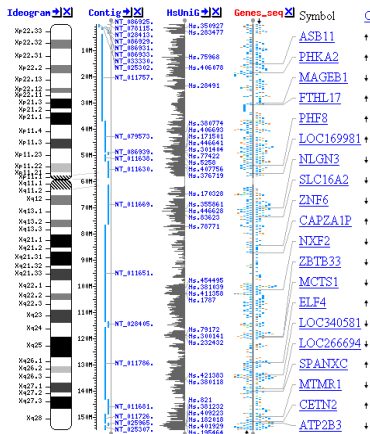

Strukturní data

Zobrazení struktury proteinu

Spřístupnění dat uživatelům – NCBI Genome Viewer

Zobrazení informací o genech na chromozomu

Spřístupnění dat vývojářům

- ▶ Grafika je sekundární. Prvořadá je rychlost a možnost automatizace manipulace s daty. API velkých portálů jako NCBI, KEGG, ENSEMBL, UNIPROT.
- ▶ Datový sklad BioMart
- ▶ BioJava, BioPerl, BioPython, Bioconductor (R) a další knihovny pro většinu jazyků a prostředí
- ▶ servery poskytující syrová data (holý text, obrázky, XML a jiné struktury přes HTTP, SOAP, ODBC, DAS, REST)
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2001037015000471>
- ▶ Beacon API
<https://www.ga4gh.org/news/new-release-of-ga4gh-beacon-expands-genomic-and-clinical-data-access/>
- ▶ Data obohacena o semantiku (Ontologie, RDF triples/grafové databáze)

Outline

Úvod do bioinformatiky

Organizační záležitosti

Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

Objekty: geny, molekuly, buňky

Bioinformatická data

Práce bioinformatika

Historie bioinformatiky

Zkoumání lidského genomu

Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

Transkripce a translace

Struktura proteinů

Stopy bioinformatiků v latině

<i>et tu brutus</i> <i>in vino veritas</i> <i>veni vidi vici</i>	
<i>in vivo</i> <i>in vitro</i> <i>in silico</i>	biolog biochemik bionformatik

Práce bioinformatika

- ▶ Umí pracovat s velkými datovými soubory
- ▶ Moudrými triky ovláda výkonné počítače
- ▶ V datech hledá zajímavé vzory nebo subsekvence
- ▶ Srovnává podobné vzory a sekvence
- ▶ Skládá genomy z kratších fragmentů
- ▶ Předpovídá strukturu a funkci genů a proteinů
- ▶ Studuje vývoj sekvencí a organizmů
- ▶ Vytváří intuitivní nástroje a reprodukovatelné výpočetní postupy
- ▶ Data a výsledky analýz zobrazuje graficky

Způsob nahlížení na data

KLASIK směs biologie, chemie, fyziky atd.

MECHANIK živé buňky jsou stroje, které chceme pochopit a ovládat

HRÁČ sekvence jsou definiční soubory hráčů

SEMIOTIK život je signalizace a interpretace signálů

LINGVISTA sekvence se skládají z modulů (slov) s určitou funkcí vykazujících gramatické uspořádání

INFORMATIK Buňky jsou počítače s hardwarem (molekulární stavba = proteom a další molekuly a organely) a softwarem (genetická informace = genom)

Outline

Úvod do bioinformatiky

Organizační záležitosti

Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

Objekty: geny, molekuly, buňky

Bioinformatická data

Práce bioinformatika

Historie bioinformatiky

Zkoumání lidského genomu

Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

Transkripce a translace

Struktura proteinů

Kořeny a zdroje bioinformatiky

1951	Pauling	struktura proteinů
1952	Turing	chem. základy vývoje
1953	Watson, Crick, Franklin	struktura DNA
1956	Gamow et al.	genetický kód
1959	Chomsky	gramatiky
1962	Shannon a Weaver	informační teorie
1966	Martin-Lof	náhodné řetězce
1966	Neumann	automata
1969	Britten a Davidson	génová regulace

Historie bioinformatiky do sformování disciplíny

- 1967 Fitch and Margoliash: sestrojení prvních fylogenetických stromů z biologické sekvence
- 1970 Needleman and Wunsch: zarovnání dvou sekvencí
- 1974 Chou and Fasman: predikce sekundární struktury proteinů
- 1978 Dayhoff: první sbírka sekvencí proteinů
- 1981 Kabsch and Sander: modelování struktury proteinů
- 1987 Feng and Doolittle: mnohonásobné zarovnání sekvencí
- 1990 Altschul et al.: efektivní hledání lokálních podobností
- 1998 The Journal Comp Appl Biosci se přejmenovává na Bioinformatics

Outline

Úvod do bioinformatiky

Organizační záležitosti

Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

Objekty: geny, molekuly, buňky

Bioinformatická data

Práce bioinformatika

Historie bioinformatiky

Zkoumání lidského genomu

Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

Transkripce a translace

Struktura proteinů

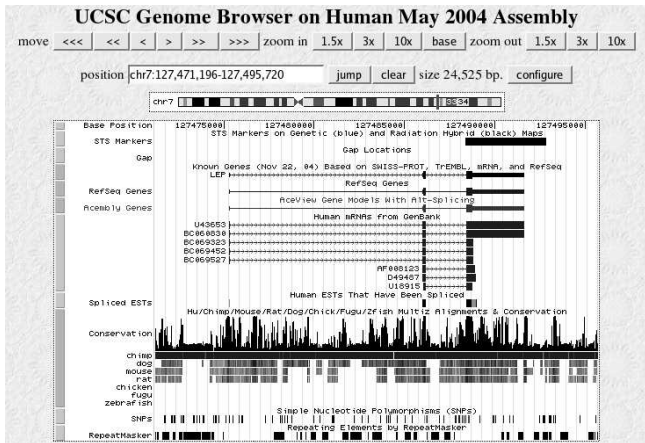

- ▶ Jim Kent – autor Aegis Animator, Cyber Paint a Autodesk Animator
- ▶ po shlédnutí 12-ti CD vývojového prostředí Windows 95 přechází k bioinformatikům s posteskem, že lidský genom se vejde na jedno CD
- ▶ autor webové aplikace Genome Browser
- ▶ sehrává důležitou roli v honičce o přečtení a skompletování lidského genomu (program GigAssembler)

Převzato z Jim Kent: "The Genes, the Whole Genes, and Nothing But the Genes", BioCon 2003.

UCSC Genome Browser

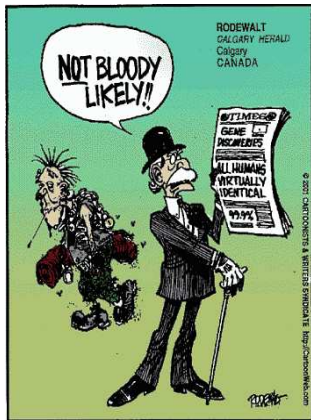

Flexibilní nástroj určen k interaktivnímu prohlížení genomů

Homo/Homo

- ▶ rozdíl každých 1000 nukleotidů
- ▶ 90% variace je mezi africkými populacemi
- ▶ na Zemi je tolik lidí a četnost mutací je tak vysoká, že každý ze jmenovaných nukleotidů je v dané generaci mutován několikrát
- ▶ lidský genom obsahuje stovky nepříjemných mutací. Většina je recesivních, projeví se jenom ojedinele, pokud je mají oba rodiče

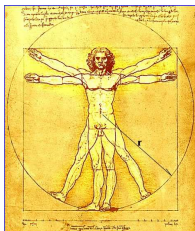
Homo/Pan

- ▶ rozdíl každých 100 nukleotidů
- ▶ transpozon každých 50000 nukleotidů
- ▶ dva chromozomy spojené, jinak podobná struktura

Podle Jim Kent: "The Genes, the Whole Genes, and Nothing But the Genes", BioCon 2003.

Homo/Mus

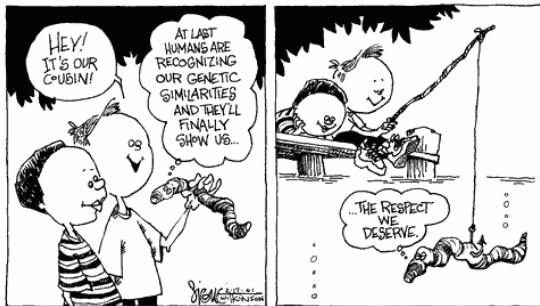

- ▶ 40% nukleotidů byli od dob společného předka změněny
- ▶ Ve funkčních oblastech se změnilo jenom 15% nukleotidů
- ▶ úseky podobnosti mezi genomy člověka a myši jsou kandidáti na biologické funkce

Převzato z Jim Kent: "The Genes, the Whole Genes, and Nothing But the Genes", BioCon 2003.

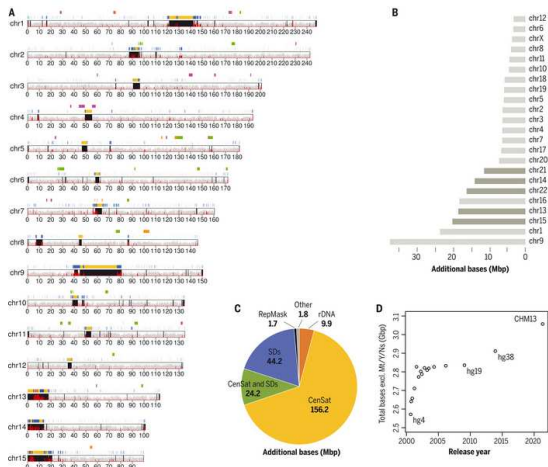
Homo/Caenorhabditis

Asi 80% nukleotidů změněno (35% ve funkčních oblastech)

Převzato z Jim Kent: "The Genes, the Whole Genes, and Nothing But the Genes", BioCon 2003.

Telomere to Telomere (T2T) human genome

Nové metody sekvenace (nanopórová, PacBio Hifi, Hi-C) umožňují skládat kompletní chromozomy

<https://www.science.org/doi/10.1126/science.abj6987>

Outline

Úvod do bioinformatiky

- Organizační záležitosti
- Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

- Objekty: geny, molekuly, buňky
- Bioinformatická data
- Práce bioinformatika
- Historie bioinformatiky
- Zkoumání lidského genomu
- Aktuální problémy**

Molekulární biologie v kostce

- Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein
- Struktura DNA
- Transkripce a translace
- Struktura proteinů

Objem dat bude nadále narůstat

- ▶ Základní výzkum
- ▶ Medicína a jiné aplikace
- ▶ Bezpečnost na molekulární úrovni
- ▶ Komerční data

V současnosti např. nastupuje "osobní genomika",
"sekvenování jednotlivých buněk", "3-D genomika"

HT-Seq/NGS technologie

How a Genealogy Website Led to the Alleged Golden State Killer

Powerful tools are now available to anyone who wants to look for a DNA match, which has troubling privacy implications.

SARAH ZHANG APR 21, 2018

Press conference announcing the capture of Joseph DeAngelo. (WED CREAVES)

When the East Area Rapist broke into the home of his first victim in 1976, human DNA had not yet been sequenced. When he reemerged as the Original Night Stalker and began a spree of murders in 1979, the World Wide Web still did not exist. For decades, the Golden State Killer—as he is now best known—got away with it all.

Then DNA and the internet appear to have caught up. Reporting from *The Sacramento Bee* and *Mercury News* indicates that police arrested Joseph James DeAngelo based on DNA found at crime scenes that partially matched the DNA of a relative on the open-source genealogy website [GEDmatch](#). Previous searches of law-enforcement DNA data bases had turned up no matches.

MORE STORIES

Solving a Murder Mystery With Ancestry Websites

CIARA O'ROURKE

The False Promise of DNA Testing

MATTHEW SHAEER

1

¹<https://www.theatlantic.com/science/archive/2018/04/golden-state-killer-east-area-rapist-dna-genealogy/559070/>

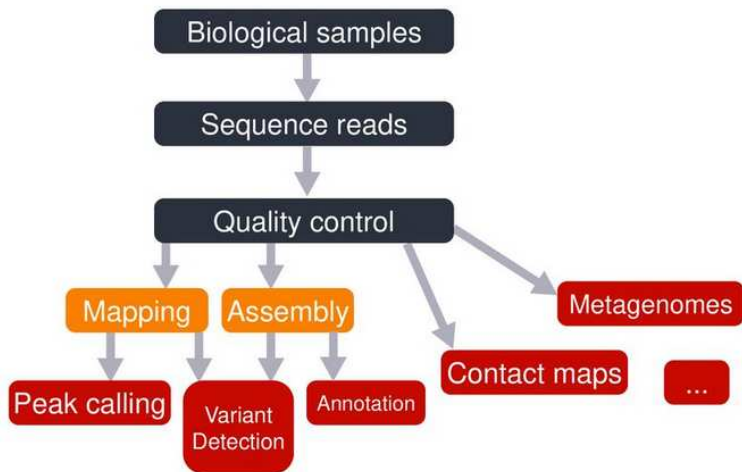
HT-Seq/NGS technologie

- ▶ **Solexa pyrosequencing (Illumina)**
- ▶ 454 (Roche)
- ▶ SOLiD (Life Technologies)
- ▶ Heliscope (Helicos, mrtvá technologie)
- ▶ Ion Torrent
- ▶ Polonator (Dover/Danaher Motion, otevřená platforma)
- ▶ Max-Seq (Intelligent Biosystems/Dover/Azco Biotech)
- ▶ **Zero-mode waveguide sequencing, te HiFi (Pacific Biosciences)**
- ▶ Nanoball sequencing (CompleteGenomics, jen jako služba)
- ▶ FRET sequencing (Visigen)
- ▶ **Nanopore sequencing (Oxford Nanopore)**

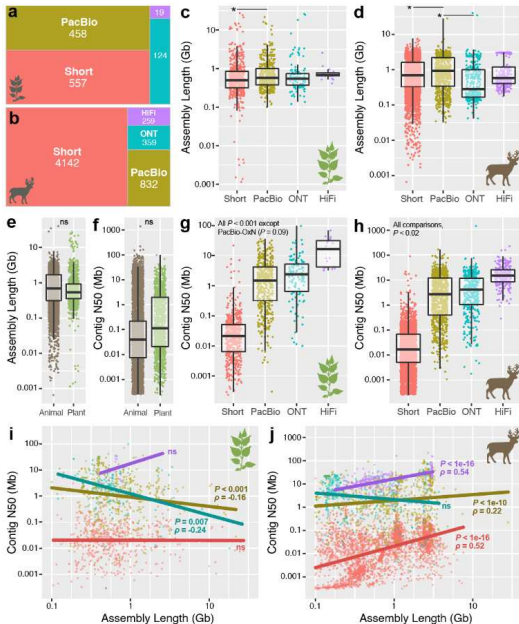
<http://cen.acs.org/articles/92/i33/Next-Gen-Sequencing-Numbers-Game.html>
<https://whatisbiotechnology.org/index.php/science/summary/nanopore>

NGS technologie - bioinformatické zpracování

NGS technologie - srovnání (doi:10.1101/2022.07.10.499467)

Hotaling et al. (2022)

Porovnávání sekvencí

>P11633 NONHISTONE CHROMOSOMAL PROTEIN 6B.

Score = 54.8 bits (155), Expect = 1e-10 Identities = 19/43
(46%), Positives = 24/43 (62%)

Query: 2 TKKFKDPNRPPSAFFLFCSEYRKIKGEHPGLSIGDVAKKLGEM 52

: T : KDPNR SA: F :E R I E:P :: G V : LGE

Sbjct: 5 TTRKKDPNRGLSAYMFFANENRDIRSENPDVTFGQVGRILGER 55

Analogie biosekvence – jazyk

1. Mam z toho velkou radost.
2. Mam toho kocoura dost.

```
Mamztohovelk  ouradost.  
:::  ::::   :  :::::::::::  
Mam toho     kocouradost.
```


Outline

Úvod do bioinformatiky

- Organizační záležitosti
- Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

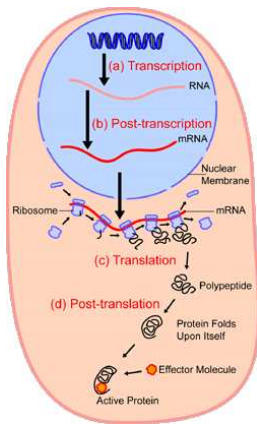
- Objekty: geny, molekuly, buňky
- Bioinformatická data
- Práce bioinformatika
- Historie bioinformatiky
- Zkoumání lidského genomu
- Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

- Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein
- Struktura DNA
- Transkripce a translace
- Struktura proteinů

Informace v sekvenci proteinů se neodráží v sekvenci DNA nebo RNA

Informace v DNA určuje existenci proteinů v buňce

Příště struktura DNA a proteinů

- ▶ Struktura DNA
- ▶ Struktura proteinů
- ▶ Přenos genetické informace

Outline

Úvod do bioinformatiky

- Organizační záležitosti
- Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

- Objekty: geny, molekuly, buňky
- Bioinformatická data
- Práce bioinformatika
- Historie bioinformatiky
- Zkoumání lidského genomu
- Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

- Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein

Struktura DNA

- Transkripce a translace
- Struktura proteinů

Outline

Úvod do bioinformatiky

- Organizační záležitosti
- Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

- Objekty: geny, molekuly, buňky
- Bioinformatická data
- Práce bioinformatika
- Historie bioinformatiky
- Zkoumání lidského genomu
- Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

- Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein
- Struktura DNA
- Transkripce a translace**
- Struktura proteinů

Outline

Úvod do bioinformatiky

- Organizační záležitosti
- Zaměření bioinformatiky

Bioinformatická data

- Objekty: geny, molekuly, buňky
- Bioinformatická data
- Práce bioinformatika
- Historie bioinformatiky
- Zkoumání lidského genomu
- Aktuální problémy

Molekulární biologie v kostce

- Centrální dogma versus DNA - RNA - Protein
- Struktura DNA
- Transkripce a translace
- Struktura proteinů**